

KAS JEESUS KRISTUS PIDANUKS OLEMA ILUS?

JELENA SKULSKAJA

Viktor Rozov, „Vend Aljoša“. Lavastaja ja tõlkija **Kaarin Raid**. Kunstnik **Mihkel Ehala**. Muusikaline kujundaja **Peeter Konovalov**. Lavaline võitlus: **Indrek Sammul**. Osades: **Ott Aardam**, **Leila Säälik**, **Kadri Lepp**, **Kalju Orro** (külalisena Tallinna Linnateatrist), **Erni Kask**, **Tanel Ingi**, **Kata-Riina Luide**, **Anne Valge**, **Karol Kuntsel**, **Meelis Rämmeld**, **Tarvo Vridolin**, **Aarne Soro** ja **Egle Schild**.

Esietendus 10. IV 2004 „Ugalas“.

Anton Tšehhov, „Ivanov“. Lavastaja **Nikolai Krutikov** (Moskva). Kunstnik **Jevgeni Nikonorov** (Moskva). Muusikaline kujundaja **Filipp Tšernov** (Moskva). Koreograaf **Elita Erkina**. Osades: **Eduard Toman**, **Larissa Savankova**, **Herardo Kontreras**, **Sergei Tšerkassov**, **Jekaterina Jegorova**, **Natalja Murina**, **Artjom Nasõbulin**, **Jelena Tarassenko**, **Juri Žilin**, **Oleg Štšigorets**, **Jelena Jakovleva**, **Aleksandr Okunev**, **Vadim Malõškin**, **Jevgeni Vlassov**, **Svetlana Dorošenko** ja **Vene Draamateatri näitestuudio õpilased**. Esietendus 12. III 2004 Vene Draamateatris.

Inimkonnale on meelepärased teravad, mustvalged graafilised vastandused: õel kurjus, õilis headus. See folkloorne tunnetus, mis taandub nendesse aegadesse, kui metafoorid olid alles reaalsus, viib mõttele, et kõik halb peabki olema äbarik, küürakas või vântjalgne – külal selleks, et me veelgi soosivamalt astuksime sihvaka, punapõskse ja selgesilmse Hea pooldajate rivisse. Ometi ei saa tsiviliseeritud mõttemaailm sellise lootusetu lihtsameelsusega soostuda, ta

ihaldab pigem niisugust komplitseeritust, mis oleks temale sootuks... mõistetavam.

Ent kas kõik, mida ahistab kurjus, osutub just seepärast heaks ja helgeks? Kas lõhkirebitud ohver osutub ikkagi armsakeseks ja veetlevaks? Aga kui ei – kas leebume siis oma suhtumises kurjusesse?

Dostojevski tahtis „Kuritöös ja karistuses“ näidata eelkõige, kuidas Raskolnikov tapab vastiku liiakasuvõtjast vanamoori. Too indiviid sarnaneb täiga – pisike, jäik, hiirepatsiga ja selline vastik, kelle peaski üksnes kirvega maha kokkama. Siiski ei otsustanud ta nii, vaid lisas vanamoorile veel ta raskejalgse õe Lizaveta – halekaeblikult lapsenäolise ja hea. Eks sedapidi muutuski Raskolnikovi kuritöö jõledaks. Franz Kafka sõandas „Protsessis“ kirja panna, et K. kärvab lihuniku noa all, lisades omalt poolt: „otsekui koer“. Ometi ei saanud Kafkast rahvakirjanikku, nagu ka mitte Nabokovist, kelle kohutav ja komöödialik timukas („Kutse hukkamisele“) heidab ise pakule ja näitab hukkamõistetule, kuidas tuleks sellel lebada ja kuidas lihaseid lõdvestada.

Ühes oma varasemas romaanis, „Monumendis“, põrgatab Enn Vetemaa kahe kunstiinimese kehastatavat head ja kurja, sõandades mõlemale külge pookida vastikuid jooni. Karjeristist demagoog Sven Voore omastab talendika ja isikupärase skulptori Ain Saarma ideed, kuid see aina lakub, kisendab halletusväärseid sõnu ja korraldab naisele skandaale. Romaan avaldati toona lausa ime läbi, lavastati Moskva teatris „Sov-



„Ugala“ teatri foto

Viktor Rozov. „Vend Aljoša“.

Aljoša Karamazov – Ott Aardam ja Liza Hohlakova – Kadri Lepp .

remennik” ja tõi autorile tohutu menu. Ometi tundub mulle praegu, et nendel aegadel sellega seostunud tsensuurikeerukused olid hoopis avaramad nõukogude võimu ees püstuvatest probleemidest; Enn Vetemaa taotles aromaatset ja igas mõttes mõnusat religioosset tõe.

(Lisaksin sulgudes, et Boschil on pilt, millel Jeesus Kristus ja Pontius Pilatus on otsekui kaksikud... kuid Boschi kogemus ei sobiks kunstnikele.)

Süžeesid, nagu kinnitab Jorge Luis Borges, leidub siinilmas kõigest neli. Järelikult hakkab mõni nendest aeg-ajalt pulseerima energilisemalt, tõmmates enesele tähelepanu tervel maamunal. Mulle tundub, et tänasel päeval oleks säherdune teema hoopis mõne teise jaoks. Marginaali, autsaideri – niisiis meist erineva jaoks. Ent kuidas peaksime sellesse ikkagi suhtuma just meie?

Noor Lõuna-Korea režissöör Lee Chang-dong lõi paari aasta eest linatõe „Oaas“, mis sai Veneetsia filmibien-

naalil suureks avastuseks ja paelus tähelepanu filmifoorumitel Torontos, Vancouveris, Londonis ja Lausanne’is. Selles kujutatakse kahe autsaideri armulugu, nendeks on halvatud tütarlaps ja vaimuvaegusega nooruk. Ühelt poolt on see film väga julge, kuna režissöör ei peljanud näidata headust, hellust, sallivust ja armastust vördja vastu: tüdrukku nägu on moonutatud, silmad kõõritavad ja pilklevad, pea väriseb, käed on kõverdunud, kõne otsekui kogelev ammumine (kuigi Lee Chang-dong, nagu ka Dostojevski oma vördjast vanamoori-liiakasuvõtja puhul, hakkab aeg-ajalt pelgama, pakkudes meile hoopis helgematoonilisi vahekaadreid, kus haiget tüdrukut näidatakse terve ja kaunina – see aga leiab aset pelgalt kangelase kujutelmas, samas kui publik peab soostuma tema tegeliku välimusega). Teiselt poolt kulgeb Lõuna-Korea filmilooja söakus ainult mööda välist joonist: moraalses kontekstis kutsuvad tema kan-

gelased meis esile kõigutamatu sümpaatiat ning need, kes hävitavad seda armastust, kes toimetavad noormehe treltide taha ja tõukavad tütarlapse üksildusse, ärgitavad meis viha. Tajume seda kui ilmset kurjust, mis lõppude lõpuks jääb vastanduma headusele.

Just seda teemat käsitleb keerukamalt „Ugala” teatris Kaarin Raid, nimelt Viktor Rozovi näidendis „Vend Aljoša” (see on Dostojevski romaani „Vennad Karamazovid” ühe tegevusliini instseneering). Aljoša Karamazovit (Ott Aardam) näidatakse traditsiooniliselt laitmatuna, hea ja õilsana, samas kui tema armastatut Liza Hohlakovat (Kadri Lepp) on eksponeeritud sootuks ootamatus võtmes. Meenutaksin, et Liza kuulub nende Dostojevski armastatud tegelaskujude hulka, kelle jaoks on elu suisa ülekohus – ta on vigane ja saab liikuda ainult ratastoolis.

Möödunud sajandi seitsmekümneandel aastatel lavastas selle näidendi legendaarne Anatoli Efros. Tema pakutud Liza oli veetlev, mänglev ja armas ning neiusse mitte armuda oli võimatu. Aga Kaarin Raidil ja Kadri Lepal muutus Liza hoopistükki talumatuks, isekaks ja vimmasaks; kõik peavad temaga jändama üksnes seepärast, et tegemist on füüsiliselt väetiga. Kui keegi on vilets, siis on talle ju kõik lubatud! Liza mõnitab nii Aljoša headust kui ka ema tundeid ja ei austa samas iseennast üldse...

Ühtaegu saab väga oluliseks seik, et Aljoša ei armastagi Lizat kuigivõrd, pigem võiks seda tunnet pidada talumiseks ja alistumiseks. Just talumise ja alistumise tasandilt suhtub ta ka kogu ümbritsevasse – teda salvanud poisikesse Iljušasse (Tanel Ingi), ta isasse, õnnetustest kurnatud staabikapten Snegirjovi (Kalju Orru). Aljošat piidlevad poisikesed Iljuša Snegirjov, Kolja Krassotkin (Erni Kask), Smurov (Karol Kunttsel), Kartašov (Meelis Rämmeld). Nad võivad olla julmad ja kurjad, võivad toppi-

da nõõpnõela leivapalukesse, et heita see siis näljase koera ette; võivad ennast alandada isa solvaja palge ees ja paluda temalt andestust; võivad kõigi sõpradega kakelda ja kättemaksuks haavata mitte milleski süüdi olevat inimest; võivad eksida, innustuda või siis ise osutada ohvriteks, peaaegu et pühakuteks; võivad surra kahetsuse ja piinade kätte.

Kaarin Raid tegi kaasaja väga keerukatest probleemidest üpris lihtsa lavastuse, võttes suuna alaealise poisikesse mässumeelsusele – too on oma maksimalismis üsnagi valmis astuma mis tahes lipu alla ainult põhjusel, et see lehvib tuules k a u n i l t.

Teadupärast väldib teater suhtlemist alaealistega. On lastelavastused, muinasjutulavastused, nukulavastused ja kohe nende jadas tulevad lavastused täiskasvanutele.

Tõenäoliseks saab seegi, et nii lapsepõlves kui ka täiseas kohatakse pürgimust paljumõõtmelisuse, keerukuse ja salapärasuse suunas. Ainult et alaealine otsib sellest keerukusest lihtsust, selgust ja lahendusi saladustele. Ent kas see on üldse hea? Või koguni õige?

Aga Aljoša Karamazov vastab: „Mu armsad, kallid poisid. [- -] Teadke siis, et ei ole midagi ülevamat, kindlamat, tugevamat ja kasulikumat edaspidise elu jaoks kui mõni hea mälestus, ja iseäranis veel mälestus lapsepõlvest, vanematekodust. Teile räägitakse palju teie kasvatamisest, aga mõni selline ilus, püha mälestus, mis on säilinud lapsepõlvest, ongi võib-olla kõige parem kasvatus. Kui võtta endaga ellu kaasa palju niisuguseid mälestusi, siis on inimene terveks eluks päästetud. [- -] Olgem esiteks ja kõigepealt head, siis ausad, ja siis – ärgem unustagem iial üksteist!”¹

Võimalik, et siin pole üldse tegemist Aljoša enese sõnadega (kes küll ei adresseerinud neid lastele?!), pigem sellega, et ka Aljoša elab täpisealt samuti, nagu õpetab elama teisi. Kuid just see puhta-

Anton Tšehhov.
 „Ivanov“.
 Sarra –
 Larissa
 Savankova ja
 Ivanov –
 Eduard Toman.



Tatjana Melniku foto

kujulise jutluse installatsioon kunstipärasesse kanvaasse, see kiriku ja teatrilava, patuse ja püha ühend loob vaatesaalis erakordselt võimsa mulje, sellise, mis suudab vähemalt etenduse vältel vastu seista, ütlemele, sellisele tele- ja kinopressingule, mis peab silmas üksnes päästikule vajutavat nimetissõrme...

Ja veel üks tolle lavastusega kaasnev õppetund: ei punapõkselt pakatav tervis ega kahvatu santlikkus anna inimesele õigust muutuda tähelepanu ja sõbralikkuse objektiks. Ratastool võib osutada türanni trooniks, kõrgi inimese elevandiluuorniks, võib saada vaevade allikaks, kuid samas ka enesetunnetust, tarkust, mehisust ja täisväärtuslikku eksistentsi toetavaks stiimuliks.

Didaktilisus ei jää Kaarin Raidi puhul üldse varju. Etendus kulgeb aegamööda ja staatiliselt, koosnedes peaaesjalikult küsimustest ja vastustest. Aga kõik, nii lavastuses osalejad kui publik, istuvad üheskoos ja kuulatlevad.

– „Karamazov! Kas religioon sõnab tõesti ja tõeselt, et me kõik tõuseme surrust taas ellu, näeme peatselt teineteist ja veel kõiki, koguni Iljušakest?“

– „Pole kahtlust, et tõuseme üles, näeme ilmtingimata kõike ja jutustame rõõmsalt teistele, mis oli kunagi olnud...“

– „Oi, kui tore see oleks!“

– „Noh, aga nüüd lõpetagem lora ja mingem tema peiedele. Ärge laske end

segada, et me seal pliine sööme. See on muistne, igavene komme ja see on kindlasti hea...”

– „Hurraa Karamazovile!”

Lavastuse finaalis näib Karamazov õpetajana, pastorina, ja ta lapsinimestest kuulajad apostlitena. Tõele au andes oleksin oodanud pigem ilmalikumat lahendust – et Aljoša sõnad ei kõlaks pelga kristlasliku ideaalina, vaid et nende kõrvale võiks mahtuda ka elupraktika. Vastupidisel juhul pöörduksime ikkagi tagasi Headuse lumivalgete rõivaste juurde, mis ei suuda maailma kõntsale kuigi kestvalt vastu seista...

Igatahes on täiesti tõenäoline, et headuse ja armastuse jutlustamine ei saa pakkuda mingit elutõde. Kui inimene, nagu Ivanov Tšehhovil, koosneb armastusest, mõtetest, õiglustajust, valust ja talendist, siis osutub ta veelgi suuremaks marginaaliks kui ratastooli aheldatud halvatu ja pime. Kui aga tsiviliseeritud enamik üritab vältida vigase solvamist, siis tormab vabale, säravale, ebataavalisele inimesele kallale terve maailm, et teda ahistada, põrmu tallata ja ümbruse hallusega võrdsustada.

Vene teatris lavastas „Ivanovi” noor Moskva režissöör Nikolai Krutikov, kujudas aga noor Moskva kunstnik Jevgeni Nikonorov. Lavastusse kätketud metafoorid on ülimalt lihtsad: kõrbeliivast tuleb isegi vihma, koguni niiskus on kuiv ja krudiseb lootusetult, keerutavast liivatuisust pole pääsu; liivakellad on puruks pekstud ja aja kulg hajunud; elu pudeneb sõrmede vahelt otsekui peotäis liiva ja tulebki jääda ootama ... surma. Lava täidab liiv, taevast pudeneb liiva, pilgukeskmeks on vana võimas puu, aga finaalis rebitakse see liivast ja siis on näha, et juured on täiesti kuivanud.

Juba lavastuse hakul on Eduard Tomani kehastatud Ivanov rusutud, vaevatud, murelik. Me läheme ta agoonia-

ga kaasa; kui finaalis kõlab lask, siis tabab see ainult keha, sest h i n g e jalge alla tallamisega tegeldi hoopis varem. Pealegi väga kaua ja surma trotsides. Ivanov üritab mõista kõike; ta vaatab heldimusega Sašat (Natalja Murina), kes meenutab, kuidas ta temasse armus; aga sellisel pilgul jälgitakse vanuigi näiteks last, kes ei adu veel tema ees seisvaid elukatsumusi. Ta pörkub vaguralt doktoriga (Artjom Nasõbulin), kes lubab tuhat korda päevas kõnelda millestki olulisest ja väärtuslikust, kuid vajub liiva üldisel pinnal; aga just sellise sallivusega suhtutakse ka väetitesse. Ta ei ärritu onu kapriisidest. Ta rebib enesest Sarra (Larissa Savankova), nagu rebib valla terve elu, mis ei suuda talle pakkuda midagi peale omaenese agoonia; ta kallab rämeduse kaudu välja kogu oma kire... Aga tiisikusse hääbuv Sarra tundub samas hoopis vitaalsem ja õnnelikum kui Ivanov. Ta lihtsalt kannab oma risti ja kannab seda, kuni suudab – ta kerdudes liiva; kannab seda, kuni suudab – kuni veel suudab kannatada. Ja mida enam ta kannatab, seda rohkem ta vaevleb, seda ägedamaks lähevad ka kuulujutud ja laim ja needused.

Eduard Tomani loodud kangelane ei saa oma tegudes pretendeerida pühadusele. Aga ikkagi otsib maailm võimlust avardada headuse mõistet ja kurjuse mõistet, loobuda ortodokssusest asendamaks mustvalget graafikat maalidega...

Vene keelest tõlkinud
HEINO PEDUSAAR

¹Fjodor Dostojevski. Vennad Karamazovid. Tõlkija Aita Kurfeldt. „Kupar”, 2001.